

Recenzný posudok diela

Z. Plašienková, J. Kulisz: Na ceste s Teilhardom de Chardin, Dobrá kniha, Bratislava 2004

Treba s uznaním konštatovať, že autori sa podujali na ťažkú, ale veľmi užitočnú úlohu – sprístupniť čitateľom myšlienkové bohatstvo priekopníka na poli vzťahu vedy a viery. Takéto ucelené spracovanie diela Teilharda de Chardin na Slovensku zatiaľ nevyšlo.

Už samotný počin vydať profesionálny filozofický a teologický pohľad na dielo a myšlienkový svet Teilharda de Chardin možno považovať za mimoriadne zásluhný najmä u nás, kde sa desaťročia živilo povedomie nezlučiteľnosti vedy a viery, potláčanie teologického rozletu a zneužívanie vedy.

Obaja autori zasväteným spôsobom ukazujú Teilhardovo úsilie zjavovať svetu Krista jazykom teraj-

ších čias, s príťažlivosťou priťahujúcou mysle ľudstva všeobjímajúcou láskou, ku ktorej ako k výslednici kozmických síl je nasmerované všetko stvorenstvo, celý vesmír. Autori ukazujú, ako v čase, keď ešte teologické schémy výkladu sveta boli statické, nepripravené na poznanie sveta v pohybe a vývoji, Teilhard razil cestu novému evolučnému pohľadu na svet, cez kozmogenézu, biogenézu, antropogenézu až k jeho vlastnému pohľadu – pohľadu na noogenézu, duchovnú evolúciu ľudstva, v jeho procese spiritualizácie až po pleromizáciu v naplnení a zjednotení s Bohom, pričom Cirkev ako Kristovo telo predstavuje biologické fyllum ako os vývoja.

Autori upozorňujú aj na nebezpečenstvá vyplývajúce z pojmov (neologizmov), ktoré Teilhard zaviedol na pomenovanie nových skutočností, pretože na ich vyjadrenie bolo treba hľadať aj primeranú reč metafor, obrazov a poézie. Tak došlo k bolestným nepochopeniam Teilhardovho diela, ktoré až s veľkým oneskorením nachádza pochopenie rovnako vo vede, ako aj v teológii, vrátane oficiálnych dokumentov. Encyklika Fides et ratio je už presýtená pohľadmi Teilharda. Aj preto je poznanie diela Teilharda de Chardin prepotrebné. Ono totiž, ako dokumentujú autori, dynamizuje unavenú a apatickú spoločnosť, dáva jej motiváciu pre ľudskosť, pre zmysel života, pre jeho plnosť, pre život

v radosti, a to napriek plateniu dane vo forme bolesti a utrpenia, ktoré je nevyhnutným sprievodným javom evolúcie.

Teilhard de Chardin vždy hľadal vyjadrenie nového pohľadu na svet zo svojho, síce širokého, ale nie neobmedzeného pohľadu.

Jeho dielo tak spôsobuje vo svete vášnivé diskusie dodnes. Treba však dodať, že je to na osoh, lebo rovnako ako jeho dielo, tak aj diskusie o ňom sú zároveň zdrojom ďalších nových inšpirácií. Želal by som si, aby toto dielo vyvolalo početné a podnetné diskusie aj u nás. Pevne verím, že sa to tak stane, lebo recenzovaná kniha, ktorá predstavuje myslenie a tvorbu Teilharda de Chardin, je určená pre široký okruh intelektuálov, študentov a pre všetkých tých, ktorí sledujú diskusiu o vzťahu vedy a viery.

Anton Hajduk

**Karel Beneš, Tomáš Machula (eds.): Stav dialogu prírodovedců s teology: témata – osobnosti – instituce
Teologická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice, 2005, 140 strán**

V dňoch 20. a 21. mája 2005 sa uskutočnila na pôde Teologickej fakulty v Českých Budějoviciach konferencia, ktorá nadviazala na predošlú v roku 2001 s cieľom posúdiť aktuálny stav dialógu prírodovedcov a teológov. Podujatia sa zúčastnilo viac ako 50 vedcov a teológov z viacerých kresťanských denominácií najmä z Českej republiky ale aj zo zahraničia. V programe šlo konkrétne o uvedenie aktuálnych tém dialógu a poznanie osobností a inštitúcií, ktoré sa mu vo svete venujú či venovali, alebo ho podporujú. V tomto zmysle možno príspevky uverejnené v zborníku rozdeliť do troch skupín.

Prvá je venovaná osobnostiam (vedcom aj teológom), ktorí sa otázkami vedy a teológie zaoberali v minulosti, najmä však v prvej polovici 20. storočia v Čechách ako aj niektorým postojom a názorom významných zahraničných mysliteľov k tejto tematike (Claude Tresmontant, Wolfhart Pannenberg, Wentzel van Huysteen, Polkinghorne a ďalší). V druhej skupine príspevkov sa charakterizuje práca a úsilie jednotlivcov a inštitúcií vo svete zainteresovaných na uvedenom dialógu. Cenný je zoznam časopisov v rôznych krajinách, venovaných dialógu, ktorý uvádza už v úvode zborníka Karel Beneš. Pavel Gábor spracoval postavenie, úlohu a činnosť vatikánskeho observatória v dialógu. Vladimír Albrecht sa podrobne venuje zameraniu a aktivitám nadácie Johana Templetona – jedného z najväčších podporovateľov dialógu.

Ťažisko konferencie bolo v príspevkoch a diskusiách ku konkrétnemu obsahu dialógu. Pokrok v dialógu naznačuje skutočnosť, že žiaden z autorov príspevkov nespochybnil jeho potrebu a pozitívny význam

pre obidve strany. Viacerí z účastníkov považovali však za potrebné vysvetliť (si) niektoré základné pojmy a postupy potrebné pre vymedzenie a priebeh dialógu. Patria medzi ne napr. možnosti a spôsoby hľadania pravdy v prírodných vedách a teológii, otázky racionality, schopností a hraníc ľudského rozumu ako aj charakteristika a miesto prírodnej filozofie či prirodzenej teológie v dialógu.

Najväčší počet príspevkov je venovaný evolúcii. Helena Pavlíčková hovorí o nej vo svojom referáte ako o „večnej téme prírodovedcov a teológov“. Vzhľadom na stále naliehavejšie a jasnejšie uvedomovanie si významu evolúcie v existencii vesmíru, života a človeka je logické, že táto téma nachádza svoje miesto nielen pri konštrukcii a spresňovaní fyzikálnych a biologických koncepcií evolúcie, ale aj pri ich filozofickej a teologickej interpretácii. Nič na tom nemení ani skutočnosť, že niektoré procesy sa často interpretujú ako fakty, hoci sa zatiaľ nepodarilo ich v plnom rozsahu dokázať. Ide napr. o spôsob vzniku života, ako na to upozorňuje vo svojom referáte biochemik Emil Paleček. Vzhľadom na význam evolúcie a prudký nárast originálnych poznatkov prírodných vied však treba rátať s neustálou potrebou aktualizácie otázok dialógu v tejto oblasti. V ostatnom čase k nim pribudla aj otázka podstaty a významu prírodných a iných katastrof, ktorej sa dotkol vo svojom príspevku s geologickým zameraním Stanislav Mareš. Zvláštne postavenie v zborníku má referát významného českého molekulárneho biológa Miloša Ondřeja o geneticky modifikovaných rastlinách. Autor zastáva názor, že človeka možno pokladať za kompetentného pre zásahy do dedičnej hmoty (okrem klonovania človeka a zásahov do dedičnej hmoty zárodočnej línie človeka) za predpokladu, že zásahy robí s dobrým úmyslom, pri rešpektovaní a dodržiavaní všetkých opatrení, ktoré sú nutné na ochranu zdravia človeka a životného prostredia. Autor vyzýva na spolupôsobenie pri šírení informovanej osvetly a pozitívneho vzťahu ku geneticky modifikovaným plodinám, ktoré pomáhajú znižovať hlad vo svete, zlepšovať kvalitu života a znižovaním spotreby agrochemikálií, herbicídov a pesticídov ako aj ďalšími faktormi chrániť životné prostredie.

Zborník prináša zaujímavé pohľady na jednotlivé aspekty dialógu prírodných vied a teológie aj keď spektrum tém dialógu bolo veľmi široké a tým vylúčilo hlbší pohľad na problematiku. Chýbalo v ňom však viac orientácie teológov na nové prvky súčasnej exegézy Biblie, ktoré by mohli vniesť do dialógu zásadne nové prvky. Tieto postrehy nemenia nič na skutočnosti, že dialóg je veľmi užitočný a podujatia, ktoré organizuje Teologická fakulta v Českých Budějoviciach znamenajú pre obidve zainteresované strany cenný zdroj nových informácií ako aj príležitosť na objasňovanie a lepšie vzájomné porozumenie stanovisk.

Zborník si možno objednať na Teologickej fakulte Jihočeské Univerzity v Českých Budějoviciach (Kněžská 1) alebo požičaťv knižnici

Pierre Teilhard de Chardin po 50 rokoch

Ján Komorovský

10. apríla uplynulo 50 rokov od úmrtia významného teológa, filozofa, geológa, paleontológa a antropológa Pierra Teilharda de Chardin. Krátko po Teilhardovej smrti sa vytvoril medzinárodný vedecký výbor zložený z učencov rôzneho ideového razenia, medzi nimi katolíci i agnostici, katolícki i protestantskí teológovia, filozofi a literáti. Každého z nich Teilhard svojim spôsobom oslovoval. Starostlivosťou jeho sekretárky slečny Mortierovej a výboru začali postupne vychádzať jeho základné práce, ale ani jedna z nich nedostala cirkevné imprimatur. Pre mnohých katolíckych teológov bolo vydávanie jeho spisov čosi ako zahrmenie z jasného neba. Mnohí v tom videli ohrozenie svojich scholastických metafyzických koncepcií. Na druhej strane niektoré reformne zmýšľajúce osobnosti sa ocitli v kritickej situácii: 14. júna 1961 bolo dané na index Steinmannovo dielo *La vie de Jesu*, autorovi bolo zakázané písať čokoľvek z oblasti biblistiky; 15. júla 1961 Sv. officium varovalo pred psychoanalýzou; v r. 1962 vydalo Monitum, napomenutie a varovanie pred Teilhardovými omylmi. Komentár v *Osservatore romano* sa k tomu vyjadril, že treba rozlišovať medzi človekom akým bol Teilhard de Chardin, o ktorom sa vždy hovorí s úctou, a jeho dielom, ktoré bolo charakterizované dosť tvrdo. V tom istom čísle bola reč aj o knižke H. de Lubaca *La pensée religieuse de Teilhard de Chardin*. Autor článku pokladal za potrebné upozorniť, že tento spis je napriek výhradám značne naklonený Teilhardovým názorom. V tom istom roku aj K. Rahner musel čeliť útokom niektorých rímskych cirkevných inštancií. Spoločný list, ktorý podpísali poprední univerzitní profesori a politici a ktorý svedčil o sympatiách, akým sa Rahner tešil v rôznych intelektuálnych kruhoch Európy, mu vtedy vyslovil plnú dôveru a podporu. Po roku 1963 bolo Sv. officium zdržanlivejšie. Z medzinárodných vzdelaneckých kruhov sa čoraz častejšie ozývali hlasy sympatií k Teilhardovi, no aj hlasy negatívne a odsudzujúce. Okolo Teilharda a teilhardizmu sa rozvinul veľký spor, ktorý prakticky, hoci menej intenzívne, odznieva podnes.

Veľmi je však poučné to, čo povedal parížsky arcibiskup kardinál Emanuel Suhard vo svojom veľkonočnom liste r. 1947: „Okolnosť, že cirkev je božského pôvodu, neznamena, že sa má postaviť proti svetu. Cirkev nie je strana a kresťania nie sú straníci. Nezíska svet tým, že sa postaví proti nemu ako blok proti bloku. Vari má zaťažovať svoj účet tými istými spôsobmi, aké používajú jej protivníci? Či dejiny neučia, že spôsoby „verbunkošov“ a psychologických „šokov“, vypožičané od „svetského ramena“ alebo od propagandy ľudského výmyslu, sa ukazujú práve tak neúčinné ako nedôstojné slobody Evanjelia?“

– 102 – Niečo neskôr sa francúzsky katolícky žurnalista Henri Fesquet vo svojej knižke *Katolicizmus zajtrajška* vyslovil, že „veľa vody uplynie v Tibere, kým Teilhard získa v cirkvi domovské právo. Ale ten deň určite

príde.“ A skutočne prišiel. Napriek útokom záujem o Teilharda v cirkvi a vo svete neutíchal, naopak, vzrastal. Na pôde cirkvi sa teilhardovský optimizmus prelínal s myslením v kategóriách „vtelenia“, ktoré reprezentoval Henri de Lubac, Teilhardovu myšlienku o kozmickej úlohe Krista, nadväzujúcu na otcov cirkvi, predovšetkým na Origena, uvítal Jean Daniélou; na Teilhardovej strane vystúpili takí významní teológovia, ako bol Yves Congar, Émile Rideau, Claude Tresmontant a početní iní.

Postupné vydávanie spisov Teilharda de Chardin vzbudzovalo nevšednú pozornosť v intelektuálnych kruhoch národov sveta, nielen kresťanských, ale aj nekresťanských, ba ateistických. Máme ešte v živej pamäti ohlasy jeho učenia medzi marxistami. Naskytovala sa jedinečná príležitosť k otvoreniu dialógu so súčasnou vedou, ktorá nebola plne využitá.

Slovenské akademické kruhy sa s Teilhardom oboznámili hlavne prostredníctvom českých a poľských vydání jeho spisov. No len čo to politicko-ideologické pomery dovoľovali, roku 1968 *Revue svetovej literatúry* (č. 5, 6) uverejnila Teilhardov spis *Môj vesmír* v preklade Jána Buchtu SJ. Slovenský preklad Teilhardovej práce *Božské prostredie* z pera Vincenta Danču SJ vydali slovenskí jezuiti v Kanade r. 1974, o dva roky tam vyšla aj Teilhardova *Pieseň vesmíru*. Obe vydania však boli v tom čase pre slovenskú inteligenciu prakticky nedosiadnuteľné a muselo sa čakať do r. 1996, kým vyšlo v trnavskej Dobrej knihe druhé vydanie *Božského prostredia*. Sporadicky sa v rôznych časopisoch objavovali články a štúdie o Teilhardovi a jeho diele, zmienil sa o ňom I. Staríček vo svojej knižke *Kozmológia včera a dnes*, aj Ján Letz vo svojej *Filozofickej antropológii*.

Za zásadný postoj k Teilhardovi a jeho dielu však vďačíme RNDr. Jánovi Štohlvi, DrSc., pracovníkovi Astronomického ústavu SAV, jednému z prednášateľov, ktorí vystúpili v cykle prednášok pre verejnosť v Dome sv. Ladislava v Bratislave r. 1991. Usporiadalo ich Združenie pre vedu a vieru pri Spoločnosti Božieho slova a vyšli v zborníku *Zem a život vo svetle vedy a viery*, ktorý redakčne pripravil RNDr. Jozef Tiňo, DrSc. Vo svojej pozoruhodnej prednáške *Stvorenie a vývoj vesmíru*, vychádzajúc z kritiky kreacionizmu, sa Ján Štohl usiloval dokázať, že táto teória nemá nijaké opodstatnenie ani z hľadiska prírodovedeckých poznatkov, ani z hľadiska naozajstnej viery v Stvoriteľa. Prednášateľ pristupoval k problému predovšetkým z hľadiska súčasných astronomických poznatkov o vývine vesmíru. Ch. Darwin predstavil publiku ako veriaceho kresťana a z jeho knihy *O pôvode druhov* odcitoval: „Nemôžem pochopiť, ako by tento nádherný a veľký svet mohol povstať náhodou... Tento fakt sa mi zdá hlavným argumentom pre existenciu Boha. Ani v najkrajnejších názoroch som nikdy nebol ateistom v tom zmysle, že by som popieral existenciu Boha“. Na podporu evolučnej teórie Štohl uviedol výroky teologických autorít. Kardinál H. Newman o Darwinovej teórii vyhlásil: „Neviem si predstaviť, ... prečo by sa mal

darwinizmus považovať za nezlučiteľný s katolíckou náukou“. Pápež Pius XII. v encyklike *Humani generis* (1950) uviedol: „Učiteľský úrad Cirkvi nezakazuje, aby bola vývojová náuka v súlade s dnešným stavom vied a teológie predmetom bádania a diskusií odborníkov z oboch odborov, pokiaľ sa v nej hľadá pôvod ľudského tela, ktoré by pochádzalo z predchádzajúcej živej látky“. Bolo chybou, že väčšina katolíckych teológov bola k týmto hlasom nevnímavá, ale na ich ospravedlnenie možno uviesť, že ich odstrašovali mnohé ťažko prijateľné názory neodarvinistov. Veľkú nedôveru medzi teológmi zasieval biologizmus a jeho rôzne materialistické a ateistické odnože, ktoré sa chytili darvinizmu ako argumentu proti stvoreniu človeka Bohom, ale s pôvodnou Darwinovou teóriou nemali takmer nič spoločné. V tejto súvislosti Ján Štohl upozornil na komentár francúzskeho jezuitu H. de Lubaca k encyklike *Humani generis*, v ktorom medziiným povedal: „Všetci poznáme dlhotrvajúci odpor mnohých teológov voči akejkolvek predstave biologickej evolúcie... Teológovia nemohli nájsť v Biblii nič o vývoji, podobne ako nemohli nájsť ich predchodcovia zo sedemnásteho storočia nič o heliocentrizme... Väčšina teológov nebola ochotná pripustiť, že by Boh mohol stvoriť ľudské telo ‘per naturam operantem’... (Encyklika) im ukázala, že učiteľský úrad Cirkvi nezakazuje skúmať, či bolo ľudské telo vytvorené už z jestvujúcej živej látky... Pozitívne tak poskytla oveľa väčšiu slobodu bádania v tejto súvislosti, než to bolo ešte donedávna dovolené väčšinou učebníc teológie“. Ako príklad takého zanovitého postoja Ján Štohl poukázal na obsiahle dielo *Vesmír a Boh* slovenského teológa, profesora bohosloveckej fakulty Slovenskej univerzity J. Šimalčíka.

V jadre prednášky J. Štohl pristúpil k rozboru diela P. Teilharda de Chardin. Bola to vlastne prvá jedinečná príležitosť, keď sa slovenská kresťanská inteligencia v Bratislave mohla oboznámiť s osobnosťou a tvorbou Teilharda de Chardin. Dlho sme však postrádali aplikáciu filozofie a teológie na jeho evolučnú teóriu.

Tento nedostatok vyplnila kniha Zlatice Plašienkovej a Józefa Kulisza SJ *Na ceste s Teilhardom de Chardin*, ktorá vyšla v jezuitskom vydavateľstve Dobrá kniha v Trnave roku 2004. Autorka prvej časti (s. 11 – 136) Z. Plašienková je v slovenských akademických kruhoch známa ako naslovovzatá znalkyňa Teilhardovej osobnosti a diela. Na Katedre filozofie a dejín filozofie FiF UK mu venovala špeciálne celosemestrálne cykly prednášok. Pred piatimi rokmi vystúpila na vedeckej konferencii o ekofilozofii v poľskom Bydgoszczi s referátom na tému *Ekospiritualita v myslení Teilharda a Skolimowského*; na vedeckých konferenciách organizovaných Evanjelickou bohosloveckou fakultou predniesla príspevok *Kozmická kristológia u Teilharda de Chardin* (2002) a *Dynamizmus náboženstva neba a náboženstva Zeme* (2003); na vedeckej konferencii pri príležitosti 150. výročia narodenia V. Solovjova v Košiciach, ktorú r. 2003 usporiadalo Centrum spiritua-

lity Východ-Západ, sa zúčastnila s referátom *Videnie sveta vo filozofii Vladimíra Solovjova a Teilharda de Chardin*.

Autor druhej časti (s. 139 – 196) Józef Kulisz SJ, niekdajší rektor Inštitútu sv. Ondreja Bobolu vo Varšave, je uznávaným odborníkom na osobnosť a dielo Teilharda de Chardin na úseku katolíckej teológie. V roku 1986 publikoval štúdiu *Teilhardovské ponímanie hriechu*, v r. 1995 vyšla jeho práca *Tajomstvo Ježiša Krista v ponímaní Teilharda de Chardin*. K českému vydaniu knihy Émila Rideaua *Myšlení Teilharda de Chardin* (2001) napísal Úvodné slovo, v ktorom podal stručnú, ale výstižnú charakteristiku autora. V knihe, ktorá je v tomto článku v strede našej pozornosti, by sa bola zišla taká bližšia charakteristika poľského pôvodcu.

Docentka Z. Plašienková sa vo svojej časti usilovala podať koncentrovaný výklad Teilhardovej tvorby. Škála problematiky, ktorú v Teilhardovom celožitovnom diele dokázala vyhmatať, je myšlienkovne neobyčajne bohatá a v recenzii ju nemožno obsiahnuť v celej plnosti, obmedzíme sa teda na to najpodstatnejšie.

Na prvých stránkach autorka podáva celkovú charakteristiku Teilhardovej osobnosti a diela, hovorí o skúsenosti, ktorú získala štúdiom jeho spisov, rozoberá špecifické znaky jeho tvorby, štýlu a jazyka, stanovuje určujúce charakteristiky jeho videnia sveta, založeného na optimizme, univerzalite a profetizme.

Prirodzene, z bohatej problematiky nás na prvom mieste zaujíma otázka samej evolúcie. Autorka si položila otázku, či je evolúcia u Teilharda smelou hypotézou, teóriou, či faktom. Taká otázka sa zdá byť na prvý pohľad zbytočná, lebo evolúcia ako proces už dávno prestala byť vedeckou hypotézou. Predmetom sporov a hypotéz dnes môžu byť len čiastkové problémy, otázka náhody, problémy výberu, génov, genetických kódov, individuálnych organizmov a ich zoskupovania, boj o život a prežitie a pod. Ale sama evolúcia je neodškriepiteľný fakt. Ináč sa majú veci z hľadiska filozofického. Pri rozbere Teilhardovej práce *Fenoméni človeka*, v ktorej podľa Z. Plašienkovej je problematika evolúcie podaná najvýraznejšie, autorka dospela k poznatku, že Teilhardovi „primárne nejde o výklad (evolúcie sveta, miesta človeka v prírode a organickej povahy ľudstva), ale o to, ako sa evolúcia človeka a ľudstva (samozrejme, v kontexte celého vesmíru, sveta) javí“ cez jeho životnú, praktickú, mysliteľskú, náboženskú a mystickú skúsenosť. Len v tomto zmysle môžeme hovoriť o Teilhardovej vízii sveta, ktorá je svojím spôsobom ojedinelá, jedinečná, neopakovateľná. Nemenej otázka či je evolúcia u Teilharda hypotézou alebo faktom, v určitom zmysle má svoje opodstatnenie. Možno povedať, že evolúcia nie je ani jedno ani druhé, lebo ju fakticky nepoznáme a zostáva nám len teória postavená na výsledkoch výskumov, ktoré ani zďaleka nie sú úplné. Teilhardova vízia sveta je jeho teória. Tým nechceme povedať, že je nevedecká. Ved' sa za-

li geológie, paleontológie a antropológie. Napokon treba rátať s tým, že nové empirické poznatky na poli paleontológie, biológie a antropológie v budúcnosti môžu dnešné filozofické a teologické názory pozmeniť.

V kapitole 2.1.2 doc. Plašienková vyratúva určujúce znaky Teilhardovho evolučného obrazu sveta: 1. Evolúcii podlieha skutočnosť vtedy, ak v nej prebiehajú nejaké zmeny.

2. Tieto zmeny sa odohrávajú v určitom priestorovom a časovom rámci. 3. Evolučné zmeny vedú k dokonalejším, zložitejším formám. 4. Z aspektu dosahu dokonalejších vývinových foriem sa dá usudzovať o tvorivosti evolučného procesu. 5. Tvorivý evolučný proces speje k určitému cieľu. 6. Finálny cieľ, u Teilharda nazvaný bodom Omega, organizuje, čiže priťahuje a usmerňuje celý evolučný proces k sebe. 7. Bod Omega evolúcie je zároveň identický s (kozmickým) Kristom náboženskej viery.

Ako sa ukazuje, medzi evolucionizmom a kresťanstvom nemôžu byť zásadné rozpory. Takéto chápanie evolúcie sa významove takmer úplne kryje s teóriou, ktorú sformuloval zakladateľ ruskej náboženskej filozofie V. Solovjov: Čo znamená vyvíjať sa? Po prvé znamená byť niečím a byť týmto niečím vo všetkých momentoch svojho vývinu. Po druhé to znamená, že každý bod vo vývine prináša so sebou nejakú novosť, ktorá prv nejestvovala. Všetky tieto body musia mať od samého začiatku nerozčlenenú formu. A až vtedy, keď to, čo sa vyvíja, obsahuje potenciálne všetko to, čím sa stane neskôr, až vtedy možno hovoriť o vývine vo vlastnom zmysle tohto slova.

Je len prirodzené, že otázka evolúcie, na ktorej spočíva Teilhardova filozoficko-teologická koncepcia, tvorí jadro Plašienkovej práce a autorka sa k nej často vracia.

V kapitole 2.1.2.1 rozoberá evolučné zákony, ktorými sa Teilhard riadil vo svojej koncepcii: Zákon zložitosti a vedomia, ktorý „vypovedá o postupnom evolučnom náraste organickej zložitosti vecí“; zákon tangenciálnej a radiálnej energie, „umožňujúci porozumieť vonkajším a vnútorným aspektom vecí, a to nielen na ľudskej úrovni, ale v akomkoľvek ‘bode’ vesmíru“; zákon psychickej konvergencie, ktorý „vypovedá o tom, že z psychického (duchovného) aspektu sa všetko zbíha do bodu Omega“.

Filozoficko-teologické aspekty Teilhardovej vývinovej koncepcie (2.2) Plašienková vidí v hlbokom zmysle, ktorý tento vedec prikladal evolúcii, jej hybným momentom, silám, ktoré určovali jej celkovú orientáciu a finalitu. Na to nadväzuje ďalšia kapitola (2.2.2) venovaná Teilhardovej fenomenológii ako evolučnej ontológii a epistemológii. Vyvíjajúce sa bytie a poznanie skutočnosti Plašienková pokladá za dve určujúce oblasti Teilhardovej filozofickej koncepcie.

– 106 – S otázkou evolúcie úzko súvisí problém ducha a hmoty. Teilhard ho najviac rozpracoval v diele *Fenomén človeka*. Pri výklade Teilhardovho diela Plašienková sa pridŕža mienky vžitej u znalcov tohto učenca, že totiž nebol ani stúpencom materializmu, ani spiritualizmu, smerov,

ktoré od čias Descarta vytvárali v európskej filozofii atmosféru schizofrénie. Pravda, nie je celkom jasné, čo Teilhard rozumie pod spiritualizmom, no z jeho filozofie vysvitá, že materializmus a spiritualizmus nechápe ako antagonistické pojmy. Jeho hypotéza o hmote je však prijateľná tak pre materialistov, ako aj pre spiritualistov. Je to teória pansychizmu.

Na vyjadrenie jednoty hmoty a ducha Teilhard zaviedol pojem „vesmírna látka“, s jeho synonymami „látka univerza“, „vesmírne tkanivo“. Túto Teilhardovu hypotézu Plašienková vykladá nasledovne: „Keď Teilhard hovorí o vývoji ‘vesmírneho tkaniva’, má na mysli skutočnosť, ktorá je zároveň ‘podvojnou’, hmotnej i duchovnej povahy. Nepredstavuje teda ani ‘čistého’ ducha, ani ‘čistú’ hmotu, ale je výrazom ... akejsi ‘ducho-hmoty’ či ‘hmoto-ducha’. Duch vlastne „vyslobodzuje“ a zušľachtuje hmotu, a naopak, hmota mu slúži ako predmet pôsobenia. Aktivita ducha je natoľko zreteľná, že hmota prerastá do pozorovateľného vedomia. Je to duch, čo ju „udržiava“ činnú a vývoja schopnú. Mohli by sme si už-už myslieť, že Teilhard bude pokračovať v tejto tradičnej filozofickej interpretácii (o nadradenosti ducha nad hmotou), ak by sme nenarazili na postupné vymaňovanie sa z tohto zarámčovania a na pokázanie, že sám duch by bez hmoty stratil dôvod svojej existencie, že to ona je jeho matricou. O asymetrickom vzťahu teda nemôže byť reč. Z tohto hľadiska sa už Teilhard vymyká aj klasickému sporu ‘hmota versus duch’.“ Ako paralelu k tomu možno uviesť názor ruského náboženského filozofa Vl. Solovjova, že hmota je „chrámom ducha“, že duch potrebuje hmotu, aby sa mohol prejavíť navonok. Nikolaj Berďajev vo svojom spise *Duch a realita* hovorí o objektivizácii ducha v hmote.

Zovrubným rozborom Teilhardovho diela Plašienková napokon dospela k logickému poznatku, že učenca nijako nemohla uspokojiť myšlienka „stvorenia sveta ako jediného a izolovaného aktu... Musí ísť o procesuálne, evolučné stvorenie, také, ktoré sa stále realizuje... Teilhard, akceptujúc Darwina, rozvíja jeho čisto biologicky interpretovanú evolúciu o psychologickú dimenziu, ktorá je dôležitým podložením jeho metafyziky lásky a jednoty“, ktorú autorka rozvíja ďalej ako vzájomnú príťažlivosť celého stvorenstva orientovaného na bod Omega.

K otázke vývinu biosféry a noosféry môžeme povedať, že Teilhard sakralizuje tvorivú činnosť človeka. Je to strhujúca myšlienka, že evolučný proces stvorenia raz dospel k momentu, keď Boh dal druhu *homo sapiens* tvorivú schopnosť kreáciami pokračovať v zdokonaľovaní sveta, teda pokračovať v diele stvorenia. Prvou, primitívnou industriou človek začal tvoriť a rozvíjať hodnoty kultúry a civilizácie. Či si to uvedomuje alebo neuvvedomuje, stal sa spolupracovníkom Božím. Človek bol stvorený ako jediná bytosť usposobená k tomu, aby sa v nej zrodila prvotná reflexia a s ňou adaptabilita k prostrediu, tvorivosť, vynachádzavosť, dôvtip. Len vďaka svojej prispôsobivosti mohol človek prežiť

úžasné ťažkosti, ktoré sa mu stavali do cesty v boji s nepriazňou prírody. Rozumovým adaptačným schopnostiam človek vďačil za svoju bio-

logickú, fyzickú a duchovnú prevahu v živočíšnej ríši. S rastom populácie, rozširovaním komunikačného rádiusu a s tým spojenou výmenou poznatkov a skúseností sa ľudský rozumový potenciál čoraz viac obohacoval a civilizačno-kultúrne tempo sa zrýchľovalo, takže v posledných dvoch storočiach vedecký a technický pokrok ovládaním atómovej energie, konštrukciou počítačov, leteckou a raketovou technikou a prenikaním do kozmu dosiahol až závažnú rýchlosť.

Rozbor Teilhardovej tvorby priviedol Plašienkovú k úvahám čisto duchovného rázu. Posledné kapitoly sú zvlášť poučné pre súčasnú situáciu kresťanstva vo svete. Je to predovšetkým veľký nedostatok lásky a ľudskej solidarity, triumfuje egoizmus vo všetkých jeho podobách. Namiesto slobodného ducha Evanjelia vládne morálka povinnosti v duchu rímskeho práva. No „to, čo Teilharda najviac znepokojuje, je predovšetkým skutočnosť, že súčasný stav vo svete zvlášť charakterizuje nespokojnosť v náboženských veciach, ba priam strata samej príťažlivosti kresťanstva.

Korene sú podľa všetkého v abstraktnom chápaní kresťanských zásad a života. Snáď tu sú korene schizofrénie, rozpolteného vedomia kresťanskej spoločnosti, o ktorom hovorí Teilhard. Na jednej strane sú tí, ktorí si uvedomujú, že Božie kráľovstvo síce nie je z tohto sveta, ale prišlo na tento svet, a na tomto svete sa musí prejavíť v celej svojej plnosti, v duchovnom i hmotnom pokroku; na druhej strane sú tí, čo nijako nechcú pripustiť posvätenie sveta, z Cirkvi robia stranícky blok proti všetkému čo nenesie na sebe pečať cirkevности. Dúfajú, že raz bude hmota zničená, bude len duch, ale také zmýšľanie nie je nič iné ako starý gnostický manicheizmus. Kresťanstvo je vytrhnuté z pozemského prostredia, a nie je nič ľahšie, ako riešenie ľudských problémov a ťažkostí preniesť na nebeskú ríšu. Ale vziať na seba celé bremeno dejín, solidarizovať sa s chudobou, ukrivdenými, vydedencami sveta, to je oveľa ťažšie.

Doc. Plašienková vo svojej časti s veľkou akribiou a angažovanosťou ukázala, ako Teilhard de Chardin prišiel s celkom novou víziou sveta v podobe organického celku, preniknutého božskou ideou a spejúceho k čoraz väčšej plnosti a dokonalosti. Túto víziu Teilhard spájal s túžbou, aby z nej vzišlo nové ľudstvo, ktoré by zmenilo civilizačnú, kultúrnu a náboženskú tvárnosť zeme. Ako katolícky kňaz a zároveň vedec, videl v kresťanstve vyvrcholenie evolúcie a dejín stvorenstva. Vďaka jeho učniu kresťanstvo v našom vedomí a myslení už nie je izolovanou skutočnosťou, ale eschatologickým vyústením vývinu, vedúceho k plnosti ľudstva. Zároveň je to fenomén, ktorý paradoxne a neopakovateľne preklenuje pozemské s nadpozemským.

Časť, ktorú napísal poľský jezuita páter Józef Kulisz, možno prirovnať k *Prednáškam o bohočlovečenstve* Vl. Solovjova (1853 – 1900), pre ktorého vtelenie božského Logu v osobe Ježiša Krista bolo zjavením nového duchovného človeka, druhého Adama. Fakt vtelenia Božieho Syna spôsobil, že celý kozmický a historický proces, príroda i dejiny sú

poznačené Kristom, zjavením jeho bohočlovečenstva. Páter Kulisz sa upriamil práve na Teilhardovu filozofiu vtelenia. Jeho podiel na knihe je smelou aplikáciou Teilhardovho učenia na teológiu. Tento kňaz a učenec ťažko niesol uzavretosť a izolovanosť kresťanstva, ktoré sa svojim nezrozumiteľným scholastickým jazykom nedokázalo prihovoriť súčasnému svetu. Páter Kulisz v tom vidí základné príčiny Teilhardovej činnosti. Z tejto situácie pramení Teilhardova kristológia, vysvetľujúca tajomstvo Bohočloveka, tajomstvo vtelenia Božieho Syna. Teilhard to vyjadril výrokom: „Skôr či neskôr budeme potrebovať novú Niceu, ktorá ukáže pravdivo kozmickú tvár vtelenia.“ Náboženstvo vtelenia a jej realizmus je ústredná téma časti pátra Kulisza. Autor píše: „Apologetika prelomu 19. a 20. storočia, nazývaná historickou, pokladala evanjelia za historický dokument, ktorý ukazuje pravdivú tvár a tajomstvo Ježiša. 19. storočie nielenže spochybňovalo historickosť evanjelií, ale zaviedlo aj nové chápanie dejín, v ktorom nebolo miesta pre tajomstvo Bohočloveka v Ježišovi. Teilhard videl inú možnosť, ako dokazovať pravdivosť kresťanstva. Poukazoval na *praxis* Cirkvi ako overenie vtelenia, ktoré má svoje reálne historické miesto vo vývojovom dozrievaní sveta i človeka.“ Keď podľa sv. Pavla v plnosti časov sa má v Kristovi zjednotiť všetko, čo je na nebi i na zemi, potom „počiatok stvorenia sa stal počiatkom veľkého procesu, v ktorom sa v konkrétnej závislej existencii začína uskutočňovať tajomstvo Ježiša Krista, ukryté v Bohu od večnosti – milovaný Celok.“ Páter Kulisz porovnáva teilhardovský realizmus vtelenia so zhodným realizmom sv. Tomáša Akvinského, a konštatuje, že „dôvody vtelenia, ktoré predkladá Teilhard, sú celkom iné ako dôvody, ktoré podával sv. Tomáš. Kým tento zastával názor, že *In-carnationis rationem* treba hľadať v opore o Sväté písmo, ktoré nám zjavuje Božiu vôľu, „v teilhardovskej vízii stvoriteľský proces od svojho počiatku obsahuje v sebe tajomstvo vtelenia a vykúpenia. Svet, nachádzajúci sa na ceste evolučného rozvoja, smeruje k dokonalosti vďaka zjednocujúcemu pôsobeniu Krista – Omegy. Jeho stvoriteľská aktivita, ktorá usmerňuje a zjednocuje mnohosť, je spásnou aktivitou.“ Pojem vykúpenia tu ďaleko presahuje myšlienku osobného vykúpenia. Vykúpenie sa vzťahuje nielen na človeka, ale aj na všetko, čo vytvoril a na celý kozmos.

Teilhardovo učenie vnáša do doterajšej statickej teológie dynamiku. Podľa pátra Kulisza skutočnosť vtelenia nemožno vyjadriť statickými pojmami, ale dynamicky ako stvoriteľský proces. Nejde totiž len o fakt, že Slovo sa telom stalo, ale o jeho stále vteľovanie v priestore a čase skrze Cirkev a jej evanjelizačné poslanie. Tento proces má eschatologické vyústenie v plnosti čias. Vo svetle teilhardovskej dynamiky aj symbolika Kristovho kríža nadobúda nový zmysel. Ježišova „smrť na kríži je definitívnym zjednotením ľudského „ja“ s Božím „Ty“, zjednotením, ktorého definitívny rozmer zjavuje Boh v zmŕtvychvstaní Ježiša Krista. Zmŕtvychvstaním sa Ježiš Kristus stáva novým stvorením, Pánom všetkého.“ Cirkev je biologické *fylum* Krista a os evolučného rozvoja, eu-

charistia je pokračovaním vtelenia v dejinách až do pleromy, definitívneho zjednotenia Boha a stvorenia, ku ktorému speje celý vesmír.

Obe časti knihy „Na ceste s Teilhardom de Chardin“ doc. Z. Plašienkovej a pátra J. Kulisza, sa vzájomne dopĺňajú a tvoria ucelený pohľad na Teilhardovu tvorbu. V určitom zmysle Teilhardova filozofia je manifestom kresťanskej aktivity. Zároveň je mocnou vzpruhou pre intelektuálny život na Slovensku a stimulom pre novú orientáciu filozofie i teológie.

Prof. PhDr. Ján Komorovský, DrSc. (1924) je profesor na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Je zakladateľom religionistiky na Slovensku a literárnym vedcom. Zaoberá sa etnografiou a rusistikou.

Dvaja veľikáni ruského náboženského myslenia:

V. S. Solovjov a N. A. Berďajev

Vladimír Sergejevič Solovjov: *Una sancta. Spisy o kresťanskej jednote.* (Vydal Lúč, Bratislava 2004, 508 s. Preložil, edične pripravil a predslov napísal *Ján Komorovský*)

Nikolaj Alexandrovič Berďajev: *Sebazpoznanie: Pokus o filozofickú autobiografiu.* (Vydalo vydavateľstvo Agora v edícii *Životy a idey*, Bratislava 2005, 297 s. Preložil a doslov napísal *Ján Komorovský*)

V tomto krátkom zamyslení, či skôr stručnej recenznej úvahe sa nebudem zmieňovať o nesmierne bohatej vedeckej a odbornej činnosti prof. Jána Komorovského, uvediem iba, že jeho tvorba siaha aj do prekladateľskej oblasti, a to predovšetkým na poli ruskej kresťanskej filozofie. V tomto smere je mu najbližšia filozofická literatúra ruských náboženských mysliteľov, počnúc V. S. Solovjovom a končiac N. A. Berďajevom, s ktorými sa v jednej línii ocitajú mnohé ďalšie osobnosti, akými boli najmä S. Bulgakov, P. A. Florenskij, S. N. Trubeckoj, B. P. Vyšeslavcev, S. L. Frank, L. P. Karsavin, N. O. Losskij a i.

A práve dielo V. S. Solovjova, ruského náboženského filozofa, mystika, publicistu, literárneho kritika a básnika je v poslednom desaťročí slovenskej verejnosti známe práve vďaka vynikajúcim prekladom do slovenčiny, na čom nesie zásluhu už spomínaná obsiahla a tvorivá prekladateľská činnosť prof. Komorovského. Rovnakým spôsobom sa môžeme vyjadriť aj o diele Berďajeva, ktorý predstavuje výraznú osobnosť ruskej náboženskej existenciálno-personalistickej filozofie. Je to filozof slobody a ochranca tvorivých hodnôt v samotnej ľudskej osobnosti a prof. Komorovský ho má popri Solovjovovi asi najradšej, pričom mu je sympatický najmä pre jeho mystiku a chápanie kresťanstva, ktoré sú revolučné a protimeštiacke, ako sa úprimne zmieňuje sám J. Komorovský.

Preklady významných prác V. Solovjova (1853 – 1900) a N. A. Berďajeva (1874 – 1948) z pera prof. Komorovského vyšli knižne vo viacerých našich vydavateľstvách (**Spolok sv. Vojtecha, Ars Stigma, Kaligram**) a teraz k nim možno priradiť aj vydavateľstvo **Lúč a Agora**. Okrem toho niektoré kratšie preklady textov spomínaných autorov nájdeme publikované tiež v rozličných periodikách a časopisoch. Spomeniem **Kultúrny život, Slovenské pohľady, Filozofia, Kultúra** a pod. Zároveň v nich boli publikované mnohé Komorovského štúdie a recenzie týkajúce sa prác a zmýšľania Solovjova a Berďajeva, pričom spomenutú paletu periodík môžeme ešte rozšíriť o časopis **Tvorba, Historická revue, Verbum**, ba aj týždenník **Katolícke noviny**.

Prvá recenzovaná kniha „*Una sancta. Spisy o kresťanskej jednote*“ je vlastne súborom spisov Solovjova, ktoré sa dotýkajú problematiky jednoty kresťanov a otázky ekumenizmu. Popri jeho prácach „*Kritika abstraktných princípov*“, „*Kríza západnej filozofie*“, „*Filozofické základy komplexného vedenia*“, „*Prednášky o bohočlovečenstve*“, „*Osprave-*

dlnienie dobra“, „*Zmysel lásky*“, „*Rusko a všeobecná cirkev*“, „*Duchovné základy života*“, „*Židovstvo a kresťanská otázka*“, „*Legenda o Antikristovi*“, „*Listy nedeľné a veľkonočné a iné vybrané spisy*“ a iných sa aj toto dielo dá kontextuálne ponímať ako výraz celého Solovjovovho pokusu vytvoriť obsiahle filozofické učenie, ktoré môžeme nazvať „metafyzikou všejednoty“.

Na dokreslenie významu tohto jeho učenia treba uviesť, že v určitom ohľade Solovjovove idey stoja na počiatku novej ruskej náboženskej „renesancie“, pôsobia ako iniciačný faktor celého radu ruských mysliteľov, stávajú sa základom originálnej tradície, ktorá vznikla na prelome 19. a 20. storočia. Isteže, táto ruská náboženská filozofia nevyrástla na prázdnom mieste, nadviazala na duchovný rozvoj ruského národa, na staroruskú literatúru i pravoslávie. Veľký vplyv mali aj diela Dostojevského a Tolstého, a okrem národných prameňov treba brať do úvahy aj vplyv európskej tradície, s ktorou bola do revolúcie ruská filozofia v blízkom kontakte.

Napriek všetkému treba uznať, že Solovjovovo myslenie bolo pre mnohých jeho súčasníkov a nasledovníkov určujúce. Bolo by nosením dreva do lesa, keby som popri všetkom, čo bolo o Solovjovovi napísané chcela teraz zachytiť celostnom jeho myslenia a pôsobenia. V kontexte tohto slovenského prekladu môžem aspoň zvlášť upozorniť na obsiahlu štúdiu prof. J. Komorovského, ktorá je uvedená v závere tejto knihy pod názvom „**Ekumenické idey Vladimíra S. Solovjova**“ a ktorá akcentuje jeho význam pre ekumenické hnutie súčasnej doby.

Prof. Komorovský, ktorý je zároveň zostavovateľ výberu pôvodných Solovjovových prác preložených a zoskupených do tohto kompaktného celku recenzovaného diela, veľmi citlivo, so znalosťou a prehľadom jemu vlastným a na základe preskúmania rôznych vydaní Solovjovových spisov (ruského, nemeckého, francúzskeho, chorvátskeho), pristúpil k zostaveniu celej práce nanajvýš zodpovedne, riadiac sa pritom logikou tematickej orientácie Solovjovových textov. Treba povedať, že táto editorská práca, sledujúca najmä tento prioritný zámer, sa vydarila rovnako úspešne, ako samotné preklady. V danom výbere preto nie vždy má čitateľ možnosť oboznámiť sa s plným znením niektorých Solovjovových prác, v prevažnej miere sa stretne s výňatkami z jednotlivých diel, čo je celkom pochopiteľné, keďže ich kompletné publikovanie by nedovolilo urobiť taký široký a plastický obraz pojednávanej problematiky. Týka sa to napríklad textov *Veľký spor a kresťanská politika*, *Dejiny a budúcnosť teokracie*, *Národnostná otázka v Rusku a Byzantizmus v Rusku*. Rovnako tu nájdeme aj skrátený variant Solovjovovej práce *Tri rozhovory. Legenda o Antikristovi*.

Nezávisle od tohto pracovného postupu, ktorý prof. Komorovský zvolil, chcem uviesť, že preklad tohto obsiahleho výberu si zaslúži veľký obdiv a táto kniha slovenskému čitateľovi nepochybne sprostredkuje a ponúkne nové a inšpiratívne impulzy v dimenziách zodpovedného reflektovania problematiky kresťanskej jednoty a uvedomenia si

interkonfesionalného poslania. Chápem ju aj ako výzvu k prehĺbenému štúdiu týchto otázok.

Druhá recenzovaná kniha „*Sebapoznanie: Pokus o filozofickú autobiografiu*“, napísaná na sklonku života autora, predstavuje istú podobu hodnotenia a sumarizovania vlastnej mysliteľskej činnosti, ktorú môžeme konkrétne sledovať v celej filozofickej tvorbe Berďajeva. Jeho spisy, akými sú napríklad: „*Filozofia slobody*“, „*Zmysel tvorby*“, „*Zmysel dejín*“, „*Filozofia nerovnosti*“, „*Filozofia slobodného ducha*“, „*Duch a realita*“, „*O otroctve a slobode človeka*“, „*Ja a svet objektov*“, „*Ruská idea*“, „*O hodnote kresťanstva a nehodnosti kresťanov*“, „*Pokus o eschatologickú metafyziku*“ a „*Ríša Ducha a ríša Cisárova*“ (posledná vyšla posmrtné) jasným spôsobom manifestujú celkový záber, myšlienkové bohatstvo a do určitej miery aj kľúčové tematické zameranie (etické, nábožensko-mystické, historicko-filozofické a existenciálno-personalistické) tvorby tohto autora.

Biografický rozmer tejto práce je akýmsi pozadím, na ktorom môže autor predostrieť nielen všetky odtiene vlastného vnútorného prežívania a podať hlboký sebaanalytický popis, ale ponúknuť čitateľovi plastický obraz dejinných udalostí, ľudských osudov (vrátane toho svojho), charakter doby a hlavne celkové videnie sveta, aktívne úsilie vlastného myslenia a dosiahnutého stupňa poznania. Taktó realizovaný zámer knihy ju odlišuje od autobiografických prác autorov, ktorí volia radšej formu písania na spôsob denníkov, vyznaní alebo chronologických sledov udalostí a spomienok na ne. Už v predslove autor upozorňuje čitateľa na to, že to nebude autobiografia v obvyklom slova zmysle, ale „filozofická autobiografia, história ducha a sebauvedomovania.“ (s. ix). Tým je daný dôraz na skutočnosť, ktorú Berďajev vyjadruje nasledovne: „Medzi faktami môjho života a knihou o nich bude spočívať poznávací akt, ktorý ma najviac zaujíma.“ (s. ix). Toto filozofické poznávanie, chápanie seba samého, uvedomovanie si svojho typu a osudu je výrazom skutočnej cesty mysliteľovho hľadania pravdy, avšak pravdy nielen o sebe samom, ale aj o svete, epoche, o hľadaní a riešení problémov človeka a ľudského osudu vôbec. Zároveň je priam výrazom zápasu o túto pravdu a neustáleho hľadania správnej cesty k nej. A môžeme dodať, že Berďajevov osobný zápas o pravdu nebol nikdy jednoduchý, ani priamočiarý.

Osobnostnú charakteristiku autora načrtáva aj prof. Komorovský, ktorý vo veľmi zasvätenom *Doslove* k tejto knihe poukazuje na uceleňú, ale zložitú osobnosť Berďajeva, na jeho celoživotné buričstvo, duchovné krízy, prerody a prechody (od marxizmu ku kresťanstvu), ale aj na hlboké ekumenické založenie. Doplňme už len, že Berďajev permanentne uvažoval o protikladnosti svojho myslenia a s ním spätého prehodnocovania hodnôt. Koniec-koncov jeho myšlienková a duchovná evolúcia je toho naozajstným dôkazom. A ako úprimne to sám priznáva: „Hľadal som pravdu, ale môj život nebol múdry, nevládol v ňom rozum, bolo v ňom veľa iracionálneho a neúčelného. Svetlé obdobia môj-

ho života sa striedali s pomerne temnými a pre mňa mučivými obdobiami úpadku. Ale nikdy, v nijakom období som neprestal s vypätím síl myslieť a hľadať.“ (s. xii).

V perspektíve tohto kontextu môžeme teraz celkom pokojne čítať tieto Berďajevove slová: „Keď som sa cítil povolaný stať sa filozofom, znamenalo to, že sa zasvätim hľadaniu pravdy a odhaleniu zmyslu života.“ (s. 30). Práve v tomto duchu sa niesla jeho neprekonateľná túžba „naplniť svoje poslanie vo svete, písať, vrývať svoje myšlienky do tváre sveta.“ (s. 31), čo sa mu nepochybne aj podarilo. A hoci ešte pár rokov pred smrťou s trpkosťou napísal: „Som veľmi známy v Európe a v Amerike, ba i v Ázii a v Austrálii, bol som preložený do mnohých jazykov, veľa sa o mne písalo. Jestvuje len jedna krajina, v ktorej ma takmer nik nepozná, a to je moja vlasť“ (s. 273), dnes už toto smutné konštatovanie našťastie neplatí. Faktom ale zostáva, že vydávanie Berďajevových prác v jeho rodnej vlasti sa mohlo opätovne začať až v čase gorbačovskej „prestavby“ (knihy „Sebapoznanie“ bola vydaná až po vyše 40 rokoch, konkrétne v roku 1990).

Bez okolkov môžeme pripomenúť, že „osud“ tejto Berďajevovej knihy bol vlastne zároveň jednou z ukážok prerušenia veľkej duchovnej tradície v ruskej kultúre, na čo upozornil autor práve v súvislosti s premýšľaním o jej tragickosti, majúc na mysli rozpor medzi porevolučným návratom k ruskej literatúre, ale nie návratom k ruskému mysleniu, nie k filozofii a skutočnému slobodnému mysleniu.

Zhráme teda, že Berďajevova filozofická autobiografia „Sebapoznanie“ odzrkadľuje aj duchovnú atmosféru v Rusku obdobia pred Októbrovou revolúciou a prvé roky po nej, ako aj atmosféru v západnej Európe, kde Berďajev prežíval roky emigrácie. Nehľadiac na západný prvk, ktorý v sebe cítil, vždy zdôrazňoval, že je príslušníkom tej ruskej inteligencie, ktorá hľadá pravdu. „Pokračujem v tradícii slavianofilov a západníkov, Čaadajeva a Chomiakova, Gercena a Belinského, ba i Bakunina a Černyševského (nehľadiac na svetonázorové diferencie), najviac Dostojevského a Tolstého, V. Solovjova a N. Fiodorova. Som ruský mysliteľ a spisovateľ. A môj univerzalizmus, odpor k nacionalizmu – je ruská črta“ (s. xii). Pritom všetkom o sebe napísal: „Nikdy som nedosiahol rovnováhu medzi rojčením a skutočnosťou“ (s. 276), čo ma vedie k neskromnému záveru, že aj prejav tejto životnej „disharmonickej“ môžeme pokladať za ruskú črtu. Alebo prinajmenšom za črtu, typickú pre zvlášť vynikajúcich ruských mysliteľov, ktorých duch sa rozvinul práve na poli filozoficko-náboženského myslenia a prebudil v mnohých výraznú mystickú citovosť či citlivosť. S patričnou dávkou istoty sa môžem tiež o Berďajevovi v tomto kontexte vysloviť ako o človeku, ktorý na ceste svojho duchovného rastu sa aj pokorne skláňal a niesol v sebe obraz vyššieho bytia, niesol v sebe existenciálne jadro – jeho slovami povedané – univerzálneho zmyslu.

Analyzovať celú obsahovú stránku tejto myšlienkovo veľmi bohatej knihy tu už stráca svoje opodstatnenie, preto len uvediem, že čitateľ

v nej nájde vlastné Berďajevove reflexie filozofickej tvorby, zmienky o popredných mysliteľských zjavoch v ruskej a európskej filozofii, pokukavy na zvlášť osobné kontakty Berďajeva s francúzskymi osobnosťami – J. Maritainom, G. Marcelom, s vdovou po L. Bloyovi a i., ako aj s predstaviteľmi ruskej náboženskej filozofie – Bulgakovom, Florenským, Solovjovom, Trubeckým a ďalšími.

Knihy je napísaná mimoriadne pútavo a nepochybne sa stretne s priaznivým ohlasom nielen medzi slovenskou odbornou obcou, ale aj širšou čitateľskou verejnosťou. Posolstvo, ktoré je v nej obsiahnuté, je totiž aj pre dnešného človeka výzvou, voči ktorej nemôže zostať ľahostajným.

Záverom by som už iba rada podotkla, že vydať dnes kvalitnú prekladovú literatúru nie je maličkosť. To určite mnohí vieme. Na kvalitnom vydaní ma totiž vždy podiel nielen sám prekladateľ, ale aj seriózna práca vydavateľstva. A tu treba poznamenať, že vydavateľstvo Lúč (či už nedopatrením alebo z nejakých iných dôvodov) zrejme podcenilo takú závažnú okolnosť, akou je záverečné prekonzultovanie korektorských zásahov do textu, resp. informovanie prekladateľa o zmenách jazykovej úpravy skratiek v texte, čím spôsobilo vážnu ujmu na prekladateľskej práci.

Mám na mysli predovšetkým v ruskom origináli uvádzané a teda aj v preklade Komorovským zachované skratky slova pán pred menom ako p. Redaktorským zásahom a nesprávnym rozvedením tejto skratky p. sa tak z p. (ako pána) Danilevského stal páter Danilevskij (s. 61 – 68), ba na s. 97 sa pátrom stáva sám Solovjov, čo môže nepochybne vyvolať nielen údiv mnohých čitateľov, ale aj smútok a rozpačitosť samého prekladateľa, ktorý takýto zásah určite nemohol ani len predpokladať.

Je potešiteľné, že so zodpovednejším prístupom k hodnote prekladateľskej práce sa v tomto kontexte stretávame vo vydavateľstve Agora, ktoré, ako sa mi javí, venovalo jazykovej stránke veľkú pozornosť a až na vlúdenú chybičku na strane 275 recenzovanej práce vo vete: „Mal som veľmi mal (*malo byť rád*) tento čas a stále spomínam na túto stratu“, som vážnejšie preklepy v knihe nezaznamenala.

Pokladám za potrebné ešte dodať, že obidve recenzované knihy v preklade prof. Komorovského tak znamenajú aj veľký prínos pre samotnú slovenskú kultúru a určite si nájdu svojich čitateľov nezávisle od tohto môjho uvedenia. Rovnako sa už môžeme tešiť aj na očakávaný ďalší Komorovského preklad Berďajevovej práce „Duch a realita“, s ktorým by na slovenskú prekladateľskú scénu malo opätovne vstúpiť vydavateľstvo Kalligram.

Zlatica Plašienková